

**KÉRDÉSEK POLÁNYI *MEANING* CÍMŰ MŰVÉHEZ:
VÁLASZ RONALD HALLNAK**

Kivonat. Polányi Mihály megkülönböztetése, melyet a *Meaning*ben a tudományos kijelentések indikatív értelme, illetve a művészet és a vallás szimbolikus és metaforikus jelentése között tesz, a konkrét tapasztalattól való elvonatkoztatáson alapul és a vallási diskurzus, konkrétan a zsidó-keresztény hagyomány diskurzusának inadekvát megértéséről tanúskodik. Polányi a *Meaning*ben mintha teljességgel tagadná vagy elfeledné a *Personal Knowledge*-ban képviselt elképzelését, ahol azt elemzi, hogy minden magyarázat teljesítményével szemben a személyes tevékenységnek van prioritása. Ezért most amellet fogok érvelni, hogy a *Meaning* elhajlás a *Personal Knowledge*-tól, és eltávolodást jelent azoktól a forrásoktól, melyek a vallási diskurzus logikájának adekvát megragadásához szükségesek.

Az első megjegyzésem az, hogy alapvetően egyetértek Ronald Hall esszéjének álláspontjával. Egyetértek vele abban, hogy Polányi Mihály elemzése a vallásról az *Meaning*ben inadekvát, és abban is egyetértek vele, hogy úgy tűnik, Polányi bizonyos állításai "a művészetek és tudományok viszonyának régi pozitivistá magyarázata irányában haladnak".^[1] Továbbá azt hiszem, hogy Hall azzal, hogy bevezeti Sören Kierkegaard "esztétikai" és "egzisztenciális" fogalmait, segíthet fogódzót találni ahhoz, mi is olyan zavaró Polányi elemzésében. Válaszomban kifejezetten ezekről a fogalmakról szeretnék elgondolkodni, mivel annak ellenére, hogy az esztétikai-egzisztenciális megkülönböztetés az elemzés hasznos eszköze lehet, számos lényeges problémát is felvet, különösen Polányi *Meaning* című művével kapcsolatban. Először meg szeretnék említeni hármát ezek közül a problémák közül, azután pedig néhány olyan kérdést vetnék fel, melyek, úgy tűnik, további vizsgálódást igényelnek.

Tudomány és művészet

Először is, úgy vélem, hogy Hall felfogása, mely szerint a tudomány és a művészet egyaránt "esztétikai", mivel mindkettő a konkrét, megélt tapasztalatunkból való absztrakció, alapos megfontolásra érdemes. Valójában Hallnak jó oka van rá, hogy ezt állítsa. A tudomány nyelve, harmadik személyű, jelen idejű, indikatív formájával nem tükrözi megfelelően konkrét tapasztalatunkat. A múlt és jövő idők teljes hiánya elárulja a tárgyiasítást, melyet a tudományos nyelv végrehajt. Az, hogy kizárólag a kijelentő mód van jelen, a mindennapi életünkre jellemző személyes jelenlét sok módjának elvesztését jelzi.

Ugyanakkor Hall kijelentése számtalan kérdést vet fel. Amennyiben a tudomány "keretezettsége" folytán a művészethez hasonló és ezért elvont, ez azt jelenti, hogy jelentése tekintetében is hasonló a művészethez? Azért vetem fel ezt a kérdést, mert Hall azt mondja, hogy nem Polányi művészet-leírásával nem ért egyet, hanem azt kifogásolja, hogy Polányinak nem sikerült észrevennie, hogy a tudomány a művészethez hasonlóan szintén esztétikai jellegű. De mi köze van a tudomány és művészet "keretezettség" alapján való összepárosításának a Polányi-féle "indikatív-szimbolikus-metaforikus"

megkülönböztetéshez? A tudomány többé nem indikatív, vagy -- absztrakt jellegéből fakadóan -- másképpen indikatív, mint a hétköznapi nyelv? Újra kell gondolnunk Polányinak a tudománytól elválasztott művészetre vonatkozó elemzését, legalábbis a jelentés tekintetében?

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához részletes elemzésre van szükség, ám ez olyan gondolati irányokat vetne fel, melyek meghaladják ennek az esszének a tárgyát. Ugyanakkor meg lehet említeni néhány előzetes lépést, melyek a kérdés fontolóra vételéhez vezetnek. Természetesen Polányinak igaza van, amikor azt állítja, hogy a tudomány indikatív, vagy hogy a tudomány nyelvét arra használják, hogy felfedezéseket indikáljanak, melyek Polányinál a valóságra vonatkoznak. Ám, ahogyan Hall megjegyzi, úgy tűnik, Polányi nem veszi észre a tudomány "keretes" természetét, nyelvének kizárólagosan harmadik személy, kijelentő, jelen idejű jellegét, mely a tudományos állításoknak a művésziééhez hasonló státuszt ad. Ezért a tudományos nyelv, ha saját logikai szerkezetének alapján nézzük, indikatív, ám parazita módon az. Egy végrehajtott integrációs aktus, mely által egy adott valaki *X*-et indikálja és amelyben kiderül, hogy egy adott valaki *X*-et indikálta, az az indikáció olyan aktusa, mely konkrét tapasztalatunkban gyökerezik és amelyet a hétköznapi nyelv formál. A személyeknek mint indikátoroknak a jelenléte első személyű nyelvünkben explicit módon megmutatja, amit Polányi mindig fenntartott, hogy minden állítás alapja a hit. Ez azt jelenti, hogy semmilyen "keretes indikáció"-t sem lehet adekvátan elemezni *önmagában* -- és úgy látszik, Polányi ezt teszi a *Meaning*-ben --, hanem vissza kell helyezni a személyes cselekedet logikájába. A "keretes" tudomány absztrakt természetű tevékenység, melyet arra használunk, hogy indikáljunk valamit a valóság egy aspektusáról.

Ha ez igaz, akkor Polányinak a *Meaning*-ben a művészet és a természettudomány között tett megkülönböztetését egy másfajta perspektívából vehetjük szemügyre. Polányinak a szimbólum és a metafora belső dinamikájára vonatkozó elemzése érdekes és megvilágító erejű, ám nem veszi észre, hogy a szimbólum és a metafora nem csupán az, amire elsődleges figyelmünk irányul (az ő elemzése ezt mondja), hanem egyben az is, melytől előfordul a figyelmünk, azért, hogy valamilyen valóság természetét kutassuk. Egy szimbólumot vagy egy metaforát *önmagában* is lehet élvezni. Egy műalkotásra vagy egy költeményre úgy is tekinthetünk, mint esztétikai tárgyra, de egy másik integráció járulékos elemei is lehetnek, melynek az a szerepe, hogy indikáljon valamit a világról. A "keretes" teljesítményt itt szintén arra használjuk, hogy indikáljunk valamit. Ennyiben legalábbis tagadjuk a művészi és a tudományos jelentés közötti radikális megkülönböztetést.

Itt az a lényeg, hogy az indikáció valakinek az aktusa, nem pedig az, hogy a proposíciók egy egyedi osztályának, például a tudományos kijelentéseknek a logikai jellemzője. A metaforát és a szimbólumot is lehet a valóság egy aspektusának az indikációjára használni, mint ahogyan használjuk is. Ezek nem pusztán művészeti tárgyak. Ahogyan a tudományt, a művészetet is absztrakción révén teremti meg a képzelőerő, és a művészet is annak révén az, ami, ahogyan személyes cselekedetekben használják. Polányi a *Personal Knowledge*-ban emellett érvel. Úgy látszik, a *Meaning*-ben elfelejti ezt.

Polányi és a nyugati vallás

második kérdés, melyet meg kívánok említeni, Hallnak az az állítása, hogy a nyugati hagyomány, távol

állván attól, hogy lényegileg esztétikai volna, mint ahogyan Polányi sugallja, egzisztenciális és konkrét, és ezért ebben a tekintetben különbözik a művészettől és a természettudománytól. A vallás leírását illetően itt megintcsak egyetértek Hall-lal. Nem hiszem, hogy Polányi elemzése, bármilyen érdekes is, adekvát volna. Ha a vallásos tevékenységet a Nagy Időbe helyezzük, az nem csupán a *Heilsgeschichte* (üdv történet) ódon teológiai kifejezésére emlékeztet engem, hanem, mint ahogyan Hall sugallja, arról van szó, hogy a Nagy Idő nem tűnik adekvát elhelyezésnek a keresztény tapasztalat számára. A Nagy Időben "tékozló fiú vagyok", hétköznapi cselekedeteimben pedig nem? A kollégám, akivel nap mint nap találkozom, a konkrét tapasztalatban egy idióta, és csak a Nagy Időben az a "személy, akiért Krisztus meghalt"? Igaz, ahogyan Hall implikálja, hogy a nyugati vallás szertartásait elsősorban nem az időbeliségtől való menekülésként kell értenünk, hanem egy olyan időn belüli előfordulásként, melyben az átalakításokra sor kerül, az átalakulások fennmaradnak és tápláltnak. Ha a szertartást a történeti tapasztalattól elvonatkoztatva önmagában tesszük az elemzés tárgyává, azzal alapvetően félreértjük a zsidó-keresztény vallási hagyomány lényegi erejét.

Mindazonáltal ezek az állítások további kérdéseket vetnek fel. Például, mit jelent Polányi számára a korábban említett elsődleges szétválasztás? Hall kijelenti: "A vallási élmény nyelve nem szimbolikus vagy metaforikus, ha azokat Polányi értelmében vesszük; hanem inkább indikatív" [2]. Ám, hozzá kell tennünk (mint ahogyan Hall is tette), nem is indikatívak a Polányi által vett értelemben, mivel ez az, ahol a járulékos elemeknek nincs funkcionális belső jelentőségük. Világos, hogy a vallási diskurzusra nem igaz, hogy indikációra használják. Éppen azt kell tisztázni, hogy miként működik az indikáció a vallásban, és hogy milyen viszonyban áll ez a természettudományos indikációval. Természetesen kissé furcsa lenne, ha valaki azt mondaná, hogy a vallási élmény nyelve nem szimbolikus vagy metaforikus, és látom, hogy Hall nem ezt mondja. Gyorsan hozzáteszi, hogy a "Polányi által vett értelemben". Mindazonáltal amit tisztázni kell, az a következő kérdésre adott válasz: akkor *milyen* értelemben szimbolikus vagy metaforikus? És milyen viszonyban áll metaforikus jellege és indikatív funkciója?

Indikáció a vallásban és a természettudományban

Magyarázatra szorul a kérdés, hogy miként működik az indikáció a vallásban és hogy milyen viszonyban áll a természettudományos indikációval. Nem vagyok benne biztos, Hall milyen irányban haladna ezt illetően. E kérdés megközelítésének talán az az egyik módja, ha felismerjük, hogy az indikatív-szimbolikus egyszerűen nem definitív jellemzője a természettudomány és a vallás közötti különbségnek. Ahogyan korábban jeleztem, a szimbólumok és a metaforák járulékos elemei lehetnek annak, amit Polányi "én-központú" integrációknak nevez, és ezek erőteljes, valóságra vonatkozó eligazító jelek lehetnek. Biztos, hogy a vallási indikációban erről van szó. Krisztus keresztje például nem is egyszerűen a keresztény ember önmagában vett szimbóluma, és nem is egy olyan szimbólum, melyről egyszerűen csak gondolkodik. Valójában a kereszt azt a történetet szimbolizálja, mely létrehívta mint szimbólumot. Ahogyan Stephen Crites írja: "egy szimbólumot (például a keresztet) egy történetben elfoglalt helyzete ruház fel szimbolikus jelentéssel, és amikor más történetekben felhasználják, magával viszi a saját történetére történő utalást. Egy történetben megjelenő eszme vagy szimbólum nem statikus vagy leválasztott, még hogyha ez is a történet "lényege"; ugyanannyi értelmet kap a történettől, mint amennyit ad neki, és valójában kevés olyat adhat, amit eredetileg ne valamilyen történettől kapott volna".

[3] Ezért lehetetlen úgy kutatni a kereszt jelentését, hogy azonnal ne találánánk szembe magunkat Jézus történetével, az egyház történetével, Izrael történetével. Természetesen a zsidó-keresztény hagyomány nem azért ad meg szimbólumokat és metaforákat, hogy azokat önmagukban a valóságot tükröző eligazító jelekként kezeljék. Minden ilyen szimbólum és metafora "történet-függő", vagy ahogyan Hall mondja, mind történetiek, mind egzisztenciálisak. Polányi valláselemzése figyelmen kívül hagyja a szimbólumok többrétegűségét, és úgy gondolom, ez az oka, hogy a vallási szimbólumokról objektív és ahistorikus leírást ad. Ezért nem veszi észre azt a tényt, hogy a szimbólum -- mint például a kereszt -- az az eszköz, melynek segítségével a keresztény ember életének, mások valóságának és a történelemnek értelmét kutatja. Természetesen az ilyen kutatások igazolása nem olyan egyszerű, mint a tapasztalati állítások igazolása, de ez nem jelenti azt, hogy itt nincs szó valóság-indikációról, vagy hogy nem foglalnak magukban igazságot.

Egy másik lehetséges irányt Hall "első személyű indikáció"-fogalmát követve jelölhetünk ki. Ezt ő a "harmadik személyű indikációval" állítja szembe, "amit a természettudományban találtunk és ami a beszélő elrejtését szolgálja". [4] Ez egy fontos javaslat és további figyelmet érdemel. Például, eltér-e az első személyű indikáció a harmadik személyű indikációtól? Ha igen, milyen tekintetben? Az első személyű indikáció felismerése megvilágító erővel hat-e a harmadik személyű indikáció ontológiai státuszára vonatkozó megértésünkre? Ha igen, mennyiben?

Természetesen az első személyű névmás általi indikáció eltér a harmadik személyű névmás általitól, elsősorban a velejáró sajátos "logika" miatt. Nyilvánvalóan az az indikáció, melyet akkor hajtok végre, amikor saját magamat "én"-nel indikálom, különbözik attól az indikációtól, amikor John Smith-t indikálom az "ő"-t használva. Ennek az az egyik oka, hogy amikor önmagamat ily módon indikálom, nem egy tőlem valamilyen távolságra levő valamilyen tárgyat indikálok, melyet elvileg mindenki más így indikálhatna, hanem inkább arról van szó, hogy én az indikált *indikálójaként megjelenve* indikálok. Ez a megjelenés logikája, mely minden személyes cselekedet alapja. Összhangban van-e az ilyen indikáció Polányi hármassal -- indikáció, szimbólum, metafora -- megkülönböztetésével? A válasz: nincs összhangban vele.

Polányi megkülönböztetése azt feltételezi, hogy az indikáció logikája egy harmadik személyű indikáció, továbbá azt, hogy ha nem harmadik személyű indikáció történik, akkor nem indikációról, hanem valami másról van szó. De ha az első személyű indikáció logikailag különbözik a harmadik személyű indikációtól, sőt logikailag elsődleges hozzá képest, akkor lehet, hogy az indikációnak mint személyes cselekedetnek bármelyik adekvát leírása felfigyel a szükségszerűen velejáró reflexivitásra. Ez legalábbis biztosítaná egy olyan vizsgálódás lehetőségét, mely a vallást mint arra irányuló kísérletet fogja fel, hogy indikáljuk az emberi cselekvés alapjait; ennek a termékei közé tartozik a természettudományos indikáció és a művészi teljesítmény is.

Természetesen egyetértek Hall-lal, hogy Polányi a zsidó-keresztény hagyomány vallási diskurzusának történeti jellegét nem értékeli nagyra. Egy ilyen diskurzus az első személyű indikációhoz hasonló, és pontosan ez a logika a mindennapi próza logikája. Teljességgel harmadik személyű indikációt csak úgy tudunk elérni, ha eltekintünk konkrét tapasztalatainktól. Ám én mindig azt feltételeztem, hogy Polányi

munkásságának egyik legalapvetőbb implikációja az, hogy minden harmadik személyű struktúrát az első személyű valóság alapoz meg és tart fenn. Ha a jelentés vizsgálatakor a harmadik személyű indikációt vesszük kiindulópontul és olyan mércéül, melyhez a szimbólum és a metafora struktúráit mérni kell, azzal valami olyat teszünk, amit a *Personal Knowledge* olvasása alapján nem tudtam volna előre megjósolni, és ami igencsak meghökkentett a *Meaning* olvasásakor.

Számomra úgy tűnik, itt az ideje, hogy -- Hall javaslatainak és az általa felvetett kérdéseknek a fényében -- figyelmesen újragondoljuk Polányinak a *Meaning*-ben tett alapvető megkülönböztetését. Polányi csak úgy tudta élesen megkülönböztetni egymástól az "én-központú" és az "én-átadó" integrációkat, hogy elemzésében eltekintett attól, hogy minden aktus elválaszthatatlan összetevője a személyes részvétel. Csak azért tudja ilyen világosan elválasztani a szimbólumot és a metaforát az induktív nyelvtől, mert mind a kettőt objektív státusszal rendelkezőként képzelel el. Ennél fontosabb, hogy a szimbólumot és a metaforát annak tekinti, amiről gondolkodunk. Ám a szimbólum és a metafora -- amennyiben be vannak ágyazódva diskurzusunkba és olyan gondolkodásformák, melyek képessé tesznek bennünket, hogy megértsük a konkrét tapasztalatot és hogy reagáljunk rá -- elsősorban azok, melyeknek segítségével gondolkodunk világunk, önmagunk és Isten természetéről. Ezen túl, az ilyen szimbólumok segítségével való gondolkodás alapvető jelentőségű ahhoz, hogy megértsük a keresztény hagyományt, többretegű, történeti formájában. Mert ebben a hagyományban a szimbólum fogja össze a gondolkodásunk alapjait alkotó történeteket; ezek a történetek alkotják azokat az eszközöket, melyek segítségével egy keresztény indikálja a világhoz való viszonyát. Ha ez a helyzet, akkor Polányi korábbi művének a belátásai, melyek a tudás minden teljesítményére jellemző személyes részvételt állítják a középpontba, jobban hozzásegítenek bennünket a vallás megértéséhez, mint a *Meaning*-ben képviselt álláspontja.

(Fordította: Sajó Sándor
Lektorálta: Gaál Botond)

JEGYZETEK

1. Ronald Hall, *Polányi Mihály a művészetéről és a vallásról*. In: jelen kiadvány, 10. o.
 2. Uo.
 3. Stephen Crites, "Myth, Story, History". In: *Parable, Myth and Language*, szerk.: Tony Stoneburner. Washington, 1968, 69. o.
 4. Hall.
-

Polanyiana 6. évfolyam, 1. szám, 1997, 22-26. o.

<http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/>

<http://www.ch.bme.hu/chemonet/polanyi/>

[Vissza a tartalomjegyzékhez](#)